

Dušan S. Krivokapić, Belanovica (Srbija)

Izvor: **Naše planine**, revija Planinarskog Saveza Hrvatske i Planinarskog Saveza Bosne i Hercegovine

Godina XIV, studeni – prosinac 1962. Broj 11-12

Str. 273.–278.

Planinske opasnosti na Šar-planini

Visoka 2747 m, dugačka 76 km po horizontalnoj projekciji, s površinom oko 1600 km², Šar-planina spada u red visokih planina. Pored Velebita, to je najduži planinski venac u našoj državi. Međutim, ova prostrana planinska oblast nije još planinarski obrađena, sem što je podignuto deset planinarskih kuća, od kojih su pet prihvatnice u zapuštenom stanju. Ne postoji markacija. Nema verziranih putovođa. Lokalne planinarsko-turističke organizacije, nezainteresovane za planinarska ispitivanja, ne mogu da pruže pouzdana obaveštenja. Povremeno izletničko strujanje, ograničeno na predele Popove Šapke, Ljubotena, Karanikole i Brezovice nerodimske, svodi se uglavnom na društvenu rasonodu i, zimi, na skijaška takmičenja. Zbog svega toga, na Šar-planini morate da se sami snalazite ili da se, ako hoćete, prepustite najmljenom pratiocu (nadnica je od 500 do 800 dinara) koji poznaje samo predele u granicama svojega sela.

Po svojim geomorfološkim osobinama Šar-planina je predisponirana nizom pojava koje mogu da ugroze život neiskusnog ili upornog planinara. Čak i meštani nisu obavešteni o mnogim opasnostima iz razloga što je kretanje meštana ograničeno na pašnjački pojas, uglavnom do visine od 2200 do 2400 m, i to samo za vreme stočarske sezone od maja do septembra. Meštani ne zalaze u predele najviših tačaka, predele planinske pustinje, gde nema nikakvih uslova za privredno iskorišćavanje.

Ovde ću prikazati niz opasnih pojava koje sam neposredno zapazio, a neke i lično doživeo na svojim čestim putovanjima po Šar-planini otpočetim još 1924. godine.

Objektivne opasnosti

Opasnosti ove vrste javljaju se kao posledica žestine prirodnih sila. One nikad ne zavise od našeg delovanja, pa ih kao takve ne možemo nikako sprečiti, ali obračujući pažnju na njih, pre nego što dođu do izražaja, možemo ih izbeći. Neki

vidovi ovih opasnosti vezani su za određeno godišnje doba. Tako se usovi i mećave javljaju u toku snežnog perioda, gromovi i provale oblaka su prolećno-letnje pojave, a urnisi, plazevi i magla mogu da se jave u svako doba.

Usovi

Gledajući sneg onako mek i paperjast, ljudima se čini neshvatljivo da ta pojava, naoko tako nevinna i privlačna, može pod određenim uslovima da razvije onako strahovitu razornu snagu. Ali sneg je vrlo osetljiva materija, uvek spremna da, čim izgubi ravnotežu, krene na svoje ubitačno putovanje. S druge strane, nezavisno od prirodnih činilaca, usovi se mogu izazvati još i naskokom divljači, sletanjem ptica, opućenim kamenjem; dalje, zavisno od nas, čovekovim dodiranjem, pa čak i samim ljudskim glasom, to jest, za vedrih hladnih dana dovoljno je da se glasnijim pevanjem, dozivanjem ili zviždanjem ustalasa vazduh, i tim talasanjem izazove usov.

Usovi se razvijaju na strminama koje leže pod nagibom između 23° i 53°. Ne zameću se na nagibima većim od 53°, jer prijanjanje snega na tako strmim padinama ne može više da nađe oslonac. Sledeći pregled pokazuje šarplaninska usovišta koja sam neposrednim posmatranjem mogao pouzdano utvrditi:

Potez obrušavanja:	Ekspozicija:	Mesto sručivanja:
Abdav	S i SZ	Restelička reka
Babaasanica	Z	Krivošijska reka
Baratica (Reč)	JZ	Izet kula – Radika
Bela strana	JZ	Leva reka
Božino	Z	Torbeški most
Božino	JI	Hadžina reka
Brejačka rupa	SZ	Brejačka rupa
Guri djat	JI	Novo selo, tetovsko
Guri pečit	SZ	Brodec, gornjorečki
Kodra bugari	SZ	Golina
Ljuboten	SZ	Ropotski potok

Ljuboten	JZ	Solišta
Ovnin kamen	S	Hadžina reka
Pecina korija	SZ	Brodec, gornjorečki
Plat	SZ	Pena
Rečki čam	SZ	Hadžina reka
Rodina	JZ	Bozovce
Sahat dere	JI	Pena
Udut	SZ	Kaluđerska reka
Ceripašina	S	Guri ljobve
Ceripašina	SZ	Ceripašinska bačija
Čepenovo	JI	Pena – Donja lešnica
Proj žaba	SZ	Štirovičke vodenice

Sredinom maja, a ponekad i docnije se još na visovima vide velike snežne površine, koje nisu neaktivne iako su u fazi topljenja. S njih se učestano osiplju gde manje gde veće gomile snega. Na SZ i JZ strani Ljubotena, gde sam ih najčešće posmatrao, one pokrenu sitnije plazeve i grumenje gline od čijeg kotrljanja ostaju na snegu crvenkasti tragovi. Za tih vedrih časova kretanje takvih gomila se osetno čuje, dok je za vreme vetra sasvim nečujno.

Ugroženost od usova preti dok je god planina prošarana snegom. Zbog toga treba izbegavati usovišne poteze, što se može učiniti bez većeg odstupanja od predviđene ture. S proleća su naročito opasna kretanja dolinom Pene oko Donje Lešnice i JZ stranom Ljubotena od Šije ka ljubotenskoj kući.

Jedan usov, s čeone strane širok oko 200 m, 7. februara 1961. godine zasuo je jednu grupu od dvadeset skijaša, inače đaka Škole za fizičko vaspitanje u Prištini. Devetorica su bila povređena, a trojca su izgubila život: Slobodan bijelić iz Peći, Ratomir Jovičić iz Arandelovca i Rušid Balabci iz Prištine. Nesreća se dogodila u potesu Brejačke Rupe na SZ strani Šar-planine. Uzrok: nepoznavanje zemljišta, nepoznavanje snega i mehanike usova.

Mećava

Prvi izletnički udes na Šar-planini izazvala je mećava. Štafetna grupa od šesnaest planinara krenuvši po vejavici s Popove Šapke ka Velikom Turčinu, na Vakafu je bila iznenađena velikim i još neslegnutim smetovima snega – sušca, navejanog jugozapadnim vetrom. Trinaestorica su odjednom zapala u duboki sneg, koji ih je uz to još i uveliko zavejao. Jedanaestorica su supela da se iz snega izbave, dok su dvojca, nažalost, platila životom: Dime Jovanovski iz Tetova i Ivan Hadži-Zafirovski iz Skoplja. Njihovi leševi nađeni su u snegu tek nakon jedanaest dana. Nesreća se dogodila 31. januara 1954. godine na jednom priličnom položenom potesu jugozapadno od Vakafskog kajnaka.

Drugi udes dogodio se 27. juna 1957. godine. Planinu je izjutra zahvatila strahovita mećava, kojoj je prethodila provala oblaka. Vetar je duvao brzinom do 100 km na čas. Napadali sneg bio je dostigao debljinu od jednog metra. Za 36 časova, koliko je trajalo, ta nezapamćena nepogoda nanela je stočarstvu velike gubitke. Na bačijama župe Gore bila je zavejala pedeset krava i 400 ovaca, a u predelju od Vratničkih livadica do Kobilice pobila je 342 ovce i 278 konja i goveda. Ljudske žrtve bile su izbegnute, izuzev četvorice promrzlih ovčara, nađenih u besvesnom stanju.

Jednu mećavu doživeo sam 16. novembra 1925. godine na Ljubotenu, gde sam se nalazio u sastavu jedne patrolne posade. Prethodnog dana još smo se raskopčanih koporana sunčali pred svojim zemunicama, uživajući u lepoti tihog poznojesenjeg dana. Oko petnaest časova navukli su se teški oblaci. Dan se bezmalo bio zamračio. Hladan vetar zaduivao je strahovitom brzinom. Jednu staru bukvu kod zemunice oluja je odbacila na desetak metara od korena. U 16h i 30m počeo je sneg koji je prekonoć dostigao debljinu do iznad pojasa. Cele noći je sva posada – dvanaestoro nas – odgrtala sneg bojeći se da ne bude zavejana u onako niskim staništima. Sutradan u osam časova, povezani konopcima podvučenim ispod opasača, napustili smo zemunice, da tek pred sumrak, gotovo iznemogli, stignemo u Staro selo. Lice u svih nas, šibano ostrim ledenim kristalima, bilo je kao iglom izbodeno.

Mećava nameće čoveku strahovite napore. S jedne strane, ona ga prinuđuje da se opire niskoj temperaturi vazduha i snažnom vetru, a s druge, da savlađuje teške snežne nanose i da obraća pažnju na pravac puta. Često pritom, usled smanjene vidljivosti i traženja lakšeg prolaza, dolazi do gubitka orijentacije, što je vrlo opasno, pogotovo u slabije poznatom predelu. Meštani su takve slučajeve doživljavali na Kobiličkom prevoju i na Vracima.

Grom

Udesi od groma uglavnom se dešavaju u južnom i zapadnom, prostranijem delu planinskog bila.

Godine 1931. godine jedan ovčar je na Vracima poginuo od groma, a na Budimovom grobu odjednom je pobijeno 260 ovaca s Ćiprove bačije. U proleće 1957. godine grom je udario u Pešterku (jedna omanja pećina) uništivši u njoj nekoliko kaca, dok je u julu iste godine na Belom kamenu, blizu Kalabaka, ubio čobanina i dvadeset jaganjca. Na Zendeljbegu, 19. juna 1959. godine od groma su stradali ovčar i stado od preko 470 ovaca.

Za vreme grmljavine ovčari se sklanjaju pod litice, ili se uz kakvu golemju stenu prosto pribiju sa zavetrinske strane. Ako su blizu šume, oni zaklon traže pod debljim bukvama ili gušćim četinarima. Ovce se onda ne sagone sa pašnjaka, ali prestaju da pasu i same se, valjda po nagonu samoodbrane, skrde i pmire ostajući na mestu. Verovatno zbog toga i nastaju kod njih onako osetni gubici. Tovarna grla, međutim, kad su pod samarom, strašno se plaše grmljavine, pogotovo ako s njome naiđe grad. Konj se onda mora neizbežno sklanjati, ili nečim pokriven držati uz čoveka. U protivnom, prepušten sebi, trkom bi se mogao sjuriti u najbližu šumu ili, ako mu je put poznat, pravo u svoje selo. Desilo mi se to na Livadicama 1953. godine, kada su oba natovarena konja, dok smo nas četvoro podizali šator, izmakla našoj pažnji i pojurila ka Vratničkoj šumi.

Urnis

Urnis se javlja na strmijim padinama visova kad se stenovita masa, izgubivši oslonac usred raznih uzroka, naglo oburva. Mogu se opučiti ne samo krupni blokovi, nego i poveći deo stenovitog zemljišta. Od tako sručenog materijala, nagomilanog u bedeme, postaju urvine. U doba leta se urnis javlja posle jače kiše, a zimi posle hladne noći kad smrznuto zemljište na mestima bude izloženo jačem suncu. Urnisna mesta, takozvani odroni, poznaju se po putanji urnisa i po nagomilanim urvinama.

Jedan urnis desio se na Crnojezerskom vrhu (2542 m) 18. avgusta 1954. godine neposredno posle dvodnevne kiše. Zatekavši se tada kod Crnog jezera, moga sam da tu pojavu izbliza posmatram. Dan je bio mutan gotovo kao pred sumrak. Na istočnoj strani visa, okrenutoj jezeru, u 13h se prolomila strahovita tutnjava. Poveća masa zemljišta, s krupnim blokovima iz visokih otseka, odjednom se opučila niz veliki nagib. Teški blokovi su preskakali jedan drugog, razbijajući se u padu i odbacujući zemlju i stenovite komade, koje je fijućuci padalo na sve strane. Pritom

je često sebao roj varnica, što je svakako poticalo od trenja i drobljenja kremenja. Urnis je usvemu traje minut i dvadeset sekundi.

Plazevi

To su one rastresite stenovite drobline što klize niz točila, stvarajući na mestima plazine, srovove i sipare. Plaz se može pokrenuti ne samo sopstvenom težom nego i spoljnim dodirom: naskokom divljači, sletanjem ptica, oburvanim kamenom i korakom čoveka.

Prilikom penjanja uz rubove točila i uz otsečnija mesta treba češće vikati da bi se razbegle divokoze, koje mogu da iznenadnim bekstvom, ako ih prethodno ne uzbunimo vikom, pokrenu plaz neposredno iznad nas. Biva da se pod munjevitim divokozjim skokovima pokrenu čitavi potoci kamenja. Opasno je spuštati se niz točila ako je plaz sitniji, jer zaneti onda dužim koracima i laganim suljanjem plaza, možemo da izgubimo ravnotežu i padnemo pljoštimice.

Magla

Biva da se za vreme magle domet vidljivosti u našoj planini svede na deset metara. Skučeni vidik otežava orijentaciju i nameće veliku opreznost. Prilikom kretanja po besputom predelu, izlažemo se opasnosti od lutanja. U južnim i zapadnim krajevima planine, gde se prepleće zaista veliki broj putanja i rasputica, zastranjivanjem se može lako skrenuti s puta. Dešava se to i meštanima.

U zamagljenom predelu, pogotovo besputnom, hod biva usporen, a pažnja sasvim napregnuta. Pogled pada čas na zemljište, čas na magnetnu iglu. Ko bi se, ne poznavajući predele i neupućen u savršeno rukovanje specijalnom kartom i busolom, usudio da po magli krene s Džinibega ka Lukovom polju, taj bi zacemento doživeo neprijatna iznenađenja. Ovčari se za vreme magle retko sretaju, budući da se stoka tada ne udaljuje mnogo od bačije. A u magli susret s čovekom je zaista najveća radost!

Subjektivne opasnosti

Javljaju se isključivo kao posledica našeg delanja, zavise dakle od nas. Mada je razumljivo da se i ovakve opasnosti mogu izbeći, statistike nesrećnih slučajeva u turistički razvijenim planinama dokazuju da je broj udesa izazvanih sticanjem subjektivnih okolnosti procentualno vrlo visok. U Švajcarskoj se kreće do 95% a u Sloveniji i do 100% od ukupnog broja svih planinarskih udesa. Uzroci su uglavnom ovi: nepažljivo kretanje, nedostatak uvežbanosti, procenjivanje lične snage i slaba oprema.

Survavanje

Ima u planini mnogo mesta gde ne možemo biti sigurni da li je naša stopa baš tu našla čvrsti oslonac. Snežne strehe, snežanici, litice, otseci i manji zahvati suve klizave trave na otsečnijim padinama jesu mesta gde se, usled neopreznog kretanja, najpre možemo da survamo.

Ni snežni prokopi, bez obzira na njihov nagib, nisu takođe bezopasni, zbog toga što se na njima javljaju rečne oduške kroz koje možemo da upadnemo u reku i budemo zatrpani snegom. Ukoliko je prečnik oduške manji utoliko su one opasnije jer istanjeni snežni sloj oko njih može odjedanput da popusti u prečniku do tri metra. To su prave klopke koje, dok ne oduše, ne možemo ni po čemu da zapazimo.

Ako je uz nas tovarno grlo, treba mu prepustiti da na teško prohodnim mestima ono samo odredi prolaz. Za tovarno grlo su opasna jače zakošena pašnjačka mesta sa suvom oštrom travom gde nema ni smreke ni vriština. Kako su brdski konjići i mazge potkovani pločama a ne potkovicama, oni jako posrću na takvim mestima, prosto se suljaju nemajući o šta da se odupru. Ponekad sam dolazio u položaj da pod konjske kopite podmećem presavijenu ćebad kako bi tovarno grlo moglo da pređe preko kliskog mesta. Naročita opreznost se nameće pri vođenju grla kakvom otsečnijom padinom, gde se grlo, gazeći nejednakim nivoom, naglo zaneto nakrivljenim tovarom može da surva. Ako grlo na takvom mestu ustukne, ne smemo ga tuda nikako silom nagoniti. Treba naročito izbegavati greben Kobilice i greben Čaušice (2640m) između Jezerca i Dobre strane kao sasvim nepristupačne tovarnim grlima.

Gubitak orijentacije

Snalaženje u prostoru uslovljeno je, pre svega, dobrim poznavanjem predela, a zatim veštini rukovanjem kartom i busolom. Orijentaciju obično gubimo usled magle, pomrčine, slabog poznavanja predela, skraćivanja puta i zastranjivanja. Pogrešno čitanje karte ili nepouzdana karta ili neispravna busola mogu takođe biti uzrok gubitku orijentacije.

U severoistočnom delu planine se za tih dana vrlo lako snalazimo držeći se pravca planinskog bila, na kome se, pored ostalog, ističu Ljuboten i Kobilica kao izrazite orijentacione tačke. Ali u južnom i zapadnom delu, to jest u unutrašnjosti planine, nailazeći češće na rasputnice, moramo se više oslanjati na kartu i busolu i na obaveštenja od strane meštana. Iskazi meštana mogu, takođe, biti i netačni ako ti ljudi nisu iz onog atara u kome se krećemo.

Pri smanjenoj vidljivosti, naime, magli ili pomrčini, ukoliko nam predeo nije dobro poznat, jedini naš oslonac je karta i busola. Ipak, kretanje u takvim prilikama treba bezuslovno izbegavati. Ako nas te pojave iznenade na putu, turu valja odmah prekinuti i potražiti najbliže sklonište, kakvo god bilo.

S gubitkom orijentacije ne gubi se samo sećanje sigurnosti, nego često nastaju i teže posledice: lutanje, strah, iscrpnost, jak nabez, opasnost od zverova, od ovčarskih pasa, od upadanja u zablacena jezera obrasla šašom (*Carex*), pa čak i survavanja niz kakav otsek. Noćno kretanje po planini, ma to bilo i pod punom mesečinom, izvan poznatih putevanija baš prijatno. Jer prividno drukčija od one po danu, planina je noću gluva pustinja s nečim pretećim u sebi, što vas pokadkad dovodi do strepnje lomeći vaše samopouzdanje.

O prvomajskim praznicima 1954. godine trojica beogradskih izletnika – skijaša mrak je bio zatekao negde oko Piribega, pa su, izgubivši orijentaciju, celu noć lutali po Vratničkim livadicama ne mogavši da pronađu prihvatnu kuću na Piribegu. Jedan od njih bio se „okliznuo i otsuljao se niz led stotinak metara“.

Drugog maja 1955. godine jedna grupa planinara – železničara pošavši po magli izjutra s firajskih bačija na Ljuboten, ceo bogovetni dan je lutala severozapadnom stranom Ljubotena, zastranila čak u Strašku reku i tek oko ponoći našla ljubotensku kuću.

Malaksalost

Uzroci malaksalosti obično su ovi: neuvežbanost, slaba oprema, ubrzano kretanje, preduga tura, prenaporno penjanje, preopterećenje opremom i nedovoljan odmor. Sasvim se od malaksalosti, kao prolazne pojave nevezane za određeno doba starosti, razlikuje takozvani gubitak nivoa, kome odjednom zasvagda podležu stari planinari kad kod njih nastupi opadanje fizičke snage. Onemoćala jedinka, zaboravljajući na sve opasnosti, uzalud se otimlje od nemoći, uzalud pokušava nesvesno ali uporno da sad ovako nemoćna izvede ono što je do juče bez po muke mogla. To je „najtugaljiviji i najdramatičniji doživljaj“ u planinarskom životu, kaže jedan psiholog.

Dva slučaja malaksalosti desila su se na šarplaninskom izletu Srpskog planinskog društva, održanom u avgustu 1926. godine. Silazeći sa Ljubotena, najpre je zanemogao poznati vojvođanski javni radnik profesor Vasa Stajić (bilo mu je onda 49. godina), koga smo jedva uspjeli da svedemo do najbliže bačije, s koje je tek drugog dana mogao da se konjem spusti s planine. Zatim je, usred, čaušičkog grebena, pod preteškim ruksakom malaksao najuporniji srpski planinar Dušan Mitrović Spirta, nešto mlađi od Stajića. Odbacivši iz ruksaka nekoliko paketa hrane, Mitrović je uporno pokušavao da se popne na Čaušicu. Uzalud, snaga mu je otkazala, mora je da se vrati na dobrošku bačiju, odakle je uz pomoć pratioca lakšim putem krenuo za nama ostalima ka Crnom vrhu.

Sedmog avgusta 1955. godine posle podne na Gornjem Lukovom polju sreo sam petoricu mladih zagrebačkih planinara koji su, pošavši na Korab, zorom bili krenuli s Popove Šapke namerni da se do mraka, kako mi rekoše, domognu jedne granične karaule. Dan je bio mutan i vetrovit s temperaturom vazduha od 4° do 8°. Upinjući se da savladaju tu predugačku turu, bili su već očigledno premoreni. Muškarci su se još nekako i držali, dok se njihova drugarica, sasvim loše opremljena (kratke pantalone, tanke vindjaka), jedva zaista kretala iznerena hladnoćom i dugim putovanjem.

Po svemu vidimo da se na Šar-planini mogu doživeti svi vidovi onih opasnosti koji se javljaju i u mnogo višim brdima. Dosada su te opasnosti pogađale meštane i njihovu imovinu, dok su se u planinarstvu tek počele odražavati. Ali s porastom broja izletnika neminovno će se povećavati i broj nesrećnih slučajeva. Pojedini udesi opominju da se Šar-planina s te strane ne može smatrati ništa manje opasnijom od

mnogih viših planina. Dok je u švajčarskim planinama za vreme leta 1956. godine izgubilo živote 58 turista, a u slovačkim brdima svega 13 tokom iste godine, dotle je na Šar-planini samo ona jedna mećava uništila nekoliko stotina grla stoke. Razume se da bi ista sudbina snašla i ljude da su se onda u većem broju zatekli na planini.

Kretanje po Šar-planini, bez obzira na godišnje doba, ne treba shvatiti olako. Ako izletnik bez iskustva i dovoljno opreme krene sam u našu planinu, mora se pomiriti s tim da će biti prepušten samom sebi ako ga na eksponiranoj turi zadesi kakva nesreća. Dovoljno je samo da ugame nogu ili da ga snađe sunčanica, pa da nemoćan ostane prikovan za mesto.

Uglavnom rečeno, opasnosti se ipak mogu izbeći: s jedne strane, poznavanjem i brižljivijim promatranjem prirode, a s druge, pažljivim kretanjem i neprecenjivanjem lične snage. Uostalom, zar svaki nesrećan slučaj nije posledica neke naše omaške, nekog nedostatka? Često se, na prvom mestu, ističe nerazborita upornost podsticana težnjom za tobožnjom pobedom, mada planina nije ni protivnik ni ubica. Planina je tu, prisutna, sa svom svojom veličanstvenošću i bogatstvom svojih detalja, sva načeta i rivotočna, pa opet ispršena i snažna, razvalina i monolit u isti mah, ali skamenjena i nepomična – jednostavno poprište rada spoljnih prirodnih sila od kojih ustvari i potiču objektivne opasnosti. Kao što iz golog ognjišta ne može da bukne vatra, tako ni usovi, ni mećave, ni urnisi ni gromovi ne potiču kao vulkan iz same planine, nego ih izazivaju spoljne sile beskonačno, razume se, jača od nas.

Takvoj kakva jeste, mi se planini smemo slobodno približiti i doživljavati je do mile volje, svak na svoj način, naravno, i prema svojim životnim mogućnostima, samo ipak trezveno i odmereno, s potrebnom ozbiljnošću, duhovnom i materijalnom opremom, kao i svesnom odgovornošću prema samom sebi.

Opasnosti i udesi o kojima je ovde bilo reči, ne treba da nas zaplaše ni udaljuju od planine. Mogu samo da posluže kao došapnuta opomena da Šar-planina, iako ostavlja utiskak onako blagog planinskog venca, nije, ipak, obično poigrište. Ume Šar-planina i svoje naličje da istakne.